

Ur Mikael Börjesson, et al. (eds.),
*Fältanteckningar. Utbildnings- och
kultursociologiska texter tillägnade
Donald Broady*, Skeptronserien, SEC,
Uppsala universitet, 2006, 435p.

Vetenskaplig skicklighet och pedagogiska meriter?

Akademiska tjänstetillsättningar och kampen inom det akademiska fältet

Ingegerd Gunvik-Grönbladh

I början av en forskarutbildning irrar man som doktorand gärna omkring lite i teorier, metoder och problemställningar. När jag gick min första forskarutbildningskurs undervisade Donald om fältbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg. I kurslitteraturen ingick *Homo Academicus*¹ som jag uppskattade oerhört mycket. Jag hade då genomfört en utredning om akademiska tjänstetillsättningar och författat rapporten ”Pedagogisk och vetenskaplig skicklighet i lika mån?”² Genom Donalds försorg kunde jag finna inspiration i empirin från Frankrike och i Bourdieus analyser ana förklaringar till och en avdramatisering av spelet om tjänster, positioner och erkännande inom det akademiska fältet även vid ett svenskt universitet.

Bedömningar av sökandes lämplighet för akademisk lärartjänst befinner sig, om man tar utgångspunkt i Pierre Bourdieus teori, i ett spänningsfält där vetenskaplig och pedagogisk skicklighet ska definieras i förhållande till varandra. På det akademiska fältet pågår kampen mellan olika grupper med olika slags symboliska kapital och materiella intressen. Vid en tjänstetillsättning råder olika symboliska styrkeförhållanden och den vetenskapliga auktoritetens dominans utmanas. I en text som Donald författat om sceptra academica speglas symboliken inom det akademiska fältet i rätten att tala, vem som inte har rätt att tala, vem som har rätten att tysta den som inte talar rätt och döma över det talade

¹ Pierre Bourdieu, *Homo Academicus*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Eslöv 1996.

² Ingegerd Gunvik Grönbladh och Birgitta Giertz, *Pedagogisk och vetenskaplig skicklighet i lika mån? En kartläggning av pedagogiska meriter vid tillsättning av lektorat*. Rapport nr 11, Uppsala universitet, Enheten för utveckling och utvärdering, Uppsala 1998.

och skrivna.³ Vad pågår i kampen om *sceptra academica* på det akademiska fältet, det vill säga vid tillsättning av universitetslärare?

Rent konkret är tillsättningsförfarandet vid anställning av akademiska lärare reglerat i svensk lag. Redan Snillekommitténs slutbetänkande från 1829 har betydelse för akademisk meritering som bakgrund till 1852 års statuter⁴. I betänkandet hävdas att universitetets idé ska vara uppbyggd på personlig bildning i nyhumanistisk anda och inte på praktisk tillämpad kunskap. Kommittén hävdar att universitetsutbildade ämbetsmän genom sin bildning kan undvika att fastna i "hantverksmässiga rutiner"⁵. De blir däremot en del av "ett levande organ i samhällets stora organism". Ett universitet, menar man, bidrar till samhällsnyttan genom att medborgarna blir klokare och förståndigare, och kan förhindra att medborgare blir beroende av dagspolitiska konjunkturen. Vid denna tid inom universiteten pågår en kamp mellan idealism och materialism. Den kampen övergår mer och mer till en politisk kamp mellan konservatism och materialism. Bildning blir till en maktfråga. Under år 1852 kommer seklets stora universitetsreform och i 1852 års statuter för universiteten i Uppsala och Lund ställs krav på att fakulteten skulle göra *en skicklighetsbedömning av sökande till akademiska lärarämbeten*. Befordringsgrunden utgår då enbart från vetenskaplig skicklighet. I och med 1876⁶ års statuter införs en sakkunnigfunktion. Först i 1908 års⁷ statuter krävs att hänsyn ska tas till "ådagalagd skicklighet att meddela vetenskaplig undervisning". Den vetenskapliga skickligheten inbegriper vid denna tidsperiod den pedagogiska skickligheten. Vetenskaplig och pedagogisk skicklighet separeras inte från varandra utan betecknas som olika sidor av ett och samma mynt. En kommitté som tillsätts 1914 för att utreda det akademiska befordringsväsendet skriver i sitt betänkande⁸:

Med avseende å befordringsgrunderna framhöll konsistoriet, att vetenskaplig förmåga och lärarduglighet icke få sättas såsom två skilda och i viss mån motsatta befordringsgrunder; skulle emellertid ett förtydligande av den gamla bestämmelsen 'vetenskaplig skicklighet' behövas, så borde sådan ordalydelse väljas, som tydligen utmärkte, att vid bedömandet av en sökandes vetenskapliga skicklighet hänsyn jämväl skulle tagas till skicklighet att meddela vetenskaplig undervisning.

³ Jmf Donald Broady, "Rätten att tala. Inledande anteckningar om en mycket gammal stav", i *Skeptron*, nr 1, 1984, pp. 8–26.

⁴ Svensk Författningssamling, SFS 1852:20, *Kungl. Maj:ts nådiga statuter för universiteten i Uppsala och Lund*.

⁵ För en utförlig beskrivning av universitetens roll under perioden 1809–1866, se Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år. Del II. 1809–2000*, Natur & Kultur, Stockholm 2000, p. 57.

⁶ SFS 1876:05, *Kungl. Maj:ts förnyade och nådiga statuter för universiteten i Uppsala och Lund*.

⁷ SFS 1908:135, *Kungl. Maj:ts nådiga statuter för universiteten i Uppsala och Lund*.

⁸ SOU 1922:17, *Betänkande och förslag rörande det akademiska befordringsväsendet*, p 129.

Det kommer att dröja ytterligare 40 år innan 1916⁹ års statuter ändras till nya universitetsstatuter SFS 1956:117–119¹⁰. Då utökas antalet lärartjänster inför en väntad studenttillströmning. Fakulteterna får nu besluta om lärarprov för att bedöma undervisningsskicklighet men för bedömningen gäller fortfarande ”ådalagd skicklighet att meddela vetenskaplig undervisning”. I 1955¹¹ års universitetsutredning föreslås speciella tjänster med undervisning som huvudsaklig uppgift där disputationer och styrkt pedagogisk skicklighet är ett krav och 1958 beslutar riksdagen att inrätta lärarkategorin universitetslektor¹². Begreppet pedagogisk skicklighet skrivs in för första gången i universitetsstadgan i Kungl. Maj:ts stadga 1964¹³. Detta är en brytpunkt. Pedagogisk skicklighet ingår inte längre i det som uppfattas som en rent vetenskaplig befodringsgrund. I universitetsförordningen 1975¹⁴ förs ”vetenskaplig och pedagogisk skicklighet” in som behörighetsgrund för lärartjänst. För befodringsgrund som lärare ”gäller graden av sådan vetenskaplig och pedagogisk skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt.”¹⁵ Samma år, 1975, inrättas tjänsteförslagsnämnderna. Den akademiska meriteringen och dess spänning mellan vetenskaplig och pedagogisk skicklighet blir en alltmer komplex fråga. Högskolelagen 1977 och högskoleförordningen 1977¹⁶ omfattar nya lärarkategorier och förordningstexten ”vetenskaplig och pedagogisk skicklighet” i 5 § innehåller nu behörighetskravet ”de kunskaper och erfarenheter och sådan förmåga som i övrigt behövs för att fullgöra tjänsten väl.” Högskoleförordningen revideras 1984¹⁷ och kravet på pedagogisk skicklighet förs nu även in som befodringsgrund. I ändringen 1985¹⁸ utvecklas skrivningen av pedagogisk skicklighet till *antingen eller* i 32 §:

Särskild vikt fästas vid antingen vetenskaplig skicklighet eller pedagogisk skicklighet eller vetenskaplig skicklighet och pedagogisk skicklighet i lika mån eller sådan skicklighet av betydelse för tjänsten som erhållits genom verksamhet utanför högskolan.

⁹ SFS 1916:66, *Kungl. Maj:ts nådiga statuter för universiteten i Uppsala och Lund*.

¹⁰ SFS 1956:117–119, *Kungl. Maj:ts universitetsstatuter*.

¹¹ SOU 1957:24, *Den akademiska undervisningen. Forskarrekrytering. I. 1955 års universitetsutredning*.

¹² SOU 1957:24, *Tjänster avsedda för undervisning på ett- och tvåbetygsstadierna*, p. 99.

¹³ 136 § I SFS 1964:461, *Kungl. Maj:ts stadga för universiteten och vissa högskolor*.

¹⁴ SFS 1975:336.

¹⁵ 112 §, punkt 2. I fråga om ordinarie tjänst som universitetslektor vid pedagogisk skicklighet som har visats genom undervisning, planering och ledning av undervisning samt genom utarbetande av läromedel.

¹⁶ SFS 1977:218, *Högskolelag* och SFS 1977:263, *Högskoleförordning*.

¹⁷ SFS 1984:100, *Förordning om ändring i högskoleförordningen*.

¹⁸ SFS 1985:702, *Förordning om ändring i högskoleförordningen*.

I ändringen av högskoleförordningen 1990¹⁹ får pedagogisk skicklighet inte längre användas som *enda* befodringsgrund vid tillsättning av lektorer utan särskild vikt ska fästas vid vetenskaplig skicklighet eller vetenskaplig och pedagogisk skicklighet *i lika mån*. År 1992 beslutas om ny Högskolelag och år 1993²⁰ om en ny högskoleförordning. Vid tillsättning av lektorat krävs behörighet i form av doktorsexamen och pedagogisk skicklighet och lydelsen i befodringsgrunden är "... särskild vikt fästas vid vetenskaplig eller konstnärlig skicklighet samt pedagogisk skicklighet". Under år 1998²¹ ändras högskoleförordningen och bedömningsgrund ersätter begreppet befodringsgrund. Befodran av lärare öppnar för lektorat för särskilt förtjänstfulla pedagogiska eller andra insatser. För behörighet för att anställas som lektor krävs doktorsexamen eller motsvarande vetenskapliga *kompetens*, dels visad pedagogisk skicklighet. Under år 2002²² "förstärks" behörighetskraven för lektorat med krav på "genomgången högskolepedagogisk utbildning eller på annat sätt förvärvat motsvarande kunskaper".

I min avhandling hoppas jag besvara frågan om vad som spelas ut mot vetenskaplig skicklighet i bedömningen av pedagogiska meriter genom att granska tillsättningen av universitetslektorer vid dels ett anrikt universitet under perioden 1958–2004, dels vid en ny högskola under perioden 1977–2004. En utgångspunkt vid sidan av Bourdieu är Emile Durkheims syn på kunskap och kunnande. Durkheim ser kunskap och kunnande som en och samma företeelse men på olika nivåer. Detta kan jämföras med synsättet i SOU 1922:17 (se ovan) där vetenskaplig förmåga och lärarduglighet betraktas som olika sidor av ett och samma mynt. Durkheim skiljde på pedagogik som undervisningskonst och pedagogik som vetenskap²³. Den förra var för honom en på erfarenhet grundad praktisk skicklighet, den senare något helt annat, att med vetenskaplig systematik utifrån studera utbildningsfenomen. Denna tanke hos Durkheim blev det centrala temat i Donalds installationsföreläsning i Uppsala, "Skolmästarkonst och vetenskap"²⁴, där han gör samma åtskillnad som Durkheim. I Kunskapens villkor²⁵ skriver Donald mer om Durkheims definition av kunskap och kunnande med mellannivån *praktisk teori*; en värderande reflektion utifrån erfarenheter från tidigare agerande som sedan leder vidare till förebilder för att utöva något. Den praktiska teorin besvarar frågor hur man ska göra och vad som

¹⁹ SFS 1990:745, *Förordning om ändring i högskoleförordningen* (1977:263).

²⁰ SFS 1992:1434, *Högskolelag* och SFS 1993:100, *Högskoleförordning*.

²¹ SFS 1998:1003, *Förordning om ändring i högskoleförordningen*.

²² SFS 2002:761, *Förordning om ändring i högskoleförordningen*.

²³ Emile Durkheim: "The Nature and Method of Pedagogy" i Durkheim, *Education and sociology*, The Free Press, New York 1956, pp. 91–112.

²⁴ *Artes*, årg. XXV, nr 1 1999.

²⁵ Se Donald Broady, "Pedagogik som praktisk teori", i Staffan Selander (red.), *Kunskapens villkor. En antologi om vetenskapsteori och samhällsvetenskap*, Studentlitteratur, Lund 1986, pp. 105–115.

måste göras, till skillnad från vetenskapen som syftar till att beskriva, förklara och förstå tillvägagångssätt och förhållningssätt.

I mitt material finns personer som kan sägas efterlysa en praktisk teori, till exempel genom att i instruktioner begära att sökande i sina pedagogiska meriter ska bifoga en värderande reflektion utifrån egna erfarenheter. Min empiri från 2003/2004 visar att detta inslag också ofta finns med i sökandes handlingar. Men det behövs ytterligare redskap för att genomföra en analys av spänningen mellan vetenskaplig och pedagogisk skicklighet. Kungörelser, sökandes handlingar, sakkunnigutlåtanden och protokoll kommer att analyseras med stöd i Bourdieus fältteori och begrepp symboliskt kapital. Jag vill på så vis distansera mig från kampen om akademisk meritering för att klargöra var gränsdragningarna faktiskt görs mellan vetenskapliga och pedagogiska meriter. Det fortsatta analysarbetet ska syfta till att göra rättvisa åt polariseringen mellan fakulteter och discipliner. Rangordningar, formuleringar och värderingar av olika slags meriter vid tjänstetillsättningar ger med andra ord en möjlighet att analysera vilka former av symboliskt kapital som vid olika tidpunkter, inom och mellan ämnen och utbildningar med olika plats i universitetshierarkien, erkänns som giltiga i striden om positioner.